

ПОЛАБІСТИКА ЯК НАПРЯМ СЛАВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ АНТОНІЯ ПЕТРУШЕВИЧА (1821–1913)

Назар Різун

POLABIAN STUDIES AS AN AREA OF SLAVONIC RESEARCH OF ANTONII PETRUSHEVYCH (1821–1913)

Nazar Rizun

Among Ukrainian slavists of the second half of the 19th – the beginning of the 20th century A. Petrushevych occupies a prominent place. The scholar had made a substantial, although ambiguous in its scientific value, contribution to the development of the discipline. His Slavonic studies cover a variety of subjects and problems, in particular they include papers, which to the larger or lesser extent are concerned with the past of the Polabian Slavs. In them A. Petrushevych explored the earliest period of their history, pagan beliefs, material culture, etc. Until now there is no separate study, which would investigate these works. So, the article's purpose is a historiographic analysis of the research work of A. Petrushevych in the field of Polabian studies, of the topics, problems, and methods of his papers and notes.

In the works on the ancient and medieval history of the Polabian Slavs, scholar's interest is evident in religious, philological, historical, archaeological, and ethnographic problems. The researcher has read a wide range of the newest scientific – historical, archaeological, philological literature. Antonii Petrushevych had analyzed specific evidence and plots of the history of the Polabian Slavs, foremost their pagan cults, compared them with beliefs of the eastern Slavs, the Scandinavians, and other people of the ancient world. However, Polabian studies do not occupy an important place in his research work and only rarely appear on the pages of his Slavonic papers.

In the works devoted to pagan beliefs of the Polabian Slavs, an interest in comparative studies is obvious. Such an approach is not careful and reasonable, because the phenomena that are compared are very distant in time and distinct from one another. The research on the history of the Polabian Slavs is not systematic and shows rather a sporadic interest in the topic. At the same time, such interest was not accidental, inasmuch as it could be traced on various stages of the scholar's scientific life. Antonii Petrushevych had not written any special work on the history of the Polabian Slavs, but, despite this, his Polabian studies constitute an integral part of his Slavonic research legacy.

Keywords: Polabian Slavs, historiography, Antonii Petrushevych, comparative studies.

Українська славістика вже налічує понад два століття історії, упродовж яких з'явилося чимало визначних постатей і сформувалося багато напрямів наукових досліджень. Від часу своєї появи дисципліна збагатилася новими знаннями про минуле слов'янських народів і зазнала суттєвих змін. Слов'янознавству притаманна мультидисциплінарність, виражена розмаїттям дослідницьких підходів, методів і концепцій. Адже славістами вважаються історики, філологи, літературознавці, культурологи та представники інших гуманітарних наук.

У науковій літературі терміни «слов'янознавство» і «славістика» прийнято вживати синонімічно (Чорній 1996, с. 4). Вони означають дисципліну, спрямовану на вивчення минулого слов'янських народів. Утім, за межі дефініції потрапляє україністика (крім досліджень, присвячених міжслов'янським відносинам), яка становить окрему ділянку гуманітарних знань в Україні (Чорній 1996, с. 4–5).

«Становлення славістики як науки про мову, історію і культуру слов'янських народів, – стверджує Ярослав Оленич, – припадає на кінець XVIII – першу половину XX ст.» (Оленич 2015б, арк. 36). Нерідко представники дисципліни перебували під впливом популярних у той час політичних ідеологій, наприклад, панславізму (Куций 2006, с. 32). Крім того, на думку Рос-

тислава Вацеби, «національні історіографії мали свої особливості» (Вацеба 2019, арк. 263–264). Німецькі, польські та інші дослідники часто цікавилися порівняльними питаннями й проблемами (Вацеба 2019, арк. 262–264).

Окрему ділянку слов'язознавства становить полабістика – напрям, присвячений історії полабських (заельбських, прибалтійських) слов'ян, які населяли землі між річками Ельба (на заході) й Одра (на сході), та о. Рюген (*Rügen*), розташований неподалік узбережжя Балтійського моря. Порівняно з іншими слов'янськими народами, мешканці Слов'янського Полаб'я (лютичі, рани, ободрити, лужицькі серби) значно рідше ставали об'єктом дослідження славістів (Zaroff 2003, р. 12–13).

«У поле зору галицьких учених, – зазначає Я. Оленич, – потрапила середньовічна та нова історія слов'ян. У славістичній спадщині дослідників широко представлені окремі аспекти історії Польщі, Чехії. Меншою мірою висвітлювались проблеми з історії полабсько-прибалтійських і південних слов'ян» (Оленич 2015а, с. 140). Однак українські науковці, зокрема Михайло Грушевський (1866–1934), усе ж цікавилися минулим полабів (Вацеба 2019, арк. 262). А вивченням близької теми – історії Слов'янського Помор'я – займався Митрофан Бречкевич (1870–1963) (Рудь 2020).

Серед українських славістів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. неабияке зацікавлення викликає церковний і громадський діяч, історик, археолог, філолог, колекціонер о. Антоній Петрушевич (1821–1913) (Колосовська 2004, с. 190). Початок його наукової діяльності фактично збігається з часом зародження слов'язознавства в Україні. На думку Володимира Чорнія, «Перший етап власне наукової славістики припадає на період національного відродження (десь з 30–40-их років ХІХ ст. і до Першої світової війни)» (Чорній 1996, с. 7).

Наукову спадщину А. Петрушевича вивчали й оцінювали ще його сучасники, серед яких були і прихильники (Свистунь 1901), і критики (Грушевський 1900; Мельник 2010). Значною мірою ставлення до праць ученого залежало від ідеологічних та політичних переконань кожного з них. Наприклад, Іван Франко (1856–1916) (народовець) здебільшого негативно реагував на дослідження А. Петрушевича (москвофіла), зокрема, розкритикував їх за мову – язичіє (своєрідну суміш української, російської, церковнослов'янської та польської мов, якою писали тогочасні москвофіли) (Мельник 2010, с. 249).

На думку Лідії Тиміш, «...мовні розходження впливали на загальні висновки І. Франка про наукову і громадську діяльність А. Петрушевича, проте не можна стверджувати його однозначний негативізм на адресу історичних досліджень о. Антона» (Тиміш 2005, с. 62). Письменник позитивно відгукнувся про декілька праць ученого, високо оцінив його розвідку про розповсюдження серед східних слов'ян християнства (Тиміш 2005, с. 63). Але негативу в оцінках І. Франка значно більше: «А коротка характеристика бодай одної частини наукових праць ювілянта – праць по історії, літературі і етнографії, з якими я докладнійше обзнайомлений і про які можу видати мотивований осуд, видається мені тим більш пожаданою, що у всіх ґратуляційних листах і телеґрамах, які одержав ювілянт від різних слав'янських учених, обік щирого і радісного чуття та дружніх бажань, видно брак хоч троха детальніших показів на те, які ж то спеціально були ті заслуги ювілянта (тобто, на думку І. Франка, їх не було – *Н. Р.*), чим, властиво, він причинився до розширення обсягу нашого знання, до піддержання і розвою руської народности» (Мельник 2010, с. 245–246).

У наступні періоди інтерес до наукової спадщини А. Петрушевича був непостійним і порівняно незначним, а із загальних праць можна відзначити дослідження роду Петрушевичів (Максимчук 1967). Зацікавлення нею відчутно зросло вже наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Тоді з'явилася низка спеціальних, зокрема й історіографічних, досліджень (Колосовська 1995; 1998; 2004; Королько та Грабовецький 2001; Галас 2010; Галик 2012; Булик 2014).

Уперше всеохопний і систематичний аналіз не лише наукової, а й громадської діяльності галицького історика у формі дисертації здійснив Андрій Королько (2002). Серед історичних праць А. Петрушевича найґрунтовніше і найповніше вивчені його дослідження з історії церкви і релігії (Королько 2000а; 2000б; 2014; 2017–2018) та археології (Булик 2008, с. 217–218; 2011; 2012, с. 484, 486–487; 2014, с. 80–86) на українських землях доби Середньовіччя.

Своєю чергою Я. Оленич так узагальнив результати досліджень А. Петрушевича в галузі славістики: «З тогочасних галицьких славістів на особливу увагу заслуговує А. Петрушевич. Історик звернув увагу на особливості утворення перших слов'янських держав – держави Само, Великої Хорватії та Білої Сербії, Великоморавії, Чехії, Польщі, Болгарії. Учений одним із перших зробив спробу проаналізувати особливості прийняття християнства в Болгарії, Чехії, Польщі. А. Петрушевич не оминув такого важливого питання з історії Чехії, як Краледворський і Зеленогорський рукописи» (Оленич 2015а, с. 140).

Отож історик цікавився широким спектром славістичних питань. Перелік можна доповнити ще й полабістикою, якій присвячена низка розвідок і неопублікованих записок ученого.

Зазначені напрацювання викликали незначне зацікавлення у фахівців. Тож у статті запропоновано історіографічний аналіз цих досліджень – їхніх основних тем, проблем і методів.

Опубліковані розвідки, їхні рукописи та неопубліковані нотатки А. Петрушевича, які так чи інакше стосуються прибалтійських слов'ян, зберігаються у фондах трьох відділів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника – рукописів, рідкісної книги і україніки. Серед них: «Словене [слов'яни. – Н. Р.], ихъ древнія жилища и образование между ними первыхъ словенскихъ государствъ» (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 790, п. 74; Петрушевич 1855); «Представляет-ли открытый истуканъ, въ руслѣ рѣки Збруча въ восточной Галиціи, божка Святовита или Хорса?»; «О Каменномъ истуканѣ Хорса, Даждьбога, открытого въ руслѣ рѣки Збруча въ 1851 году» – стаття (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 796/1–2, п. 75); «Близкое известие о времени и местности открытия каменного истукана Святовита..., написанное К. Бенковским. Перевод из польского подлинника» (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 818, п. 77); «О языческихъ играхъ въ честь Солнца у словенъ» (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 799, п. 75); «Было-лы у языческихъ словенъ божество названное Есе?» (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 877, п. 86; Петрушевич 1904; 1905а); «О древнѣйшихъ изображеніяхъ божества Солнца у Скандинавцевъ и сѣверныхъ Словенъ» (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 873, п. 86; Петрушевич 1905б); Первольф І. «Германизация балтийскихъ словян» – виписки зроблені рукою А. С. Петрушевича (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 742, п. 64); «Матеріали з питань археології» (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 736, п. 62).

Отже, А. Петрушевич займався полабістикою на різних етапах свого наукового шляху. В одній з перших праць, присвяченій слов'янам, учений, зокрема, розглянув процеси розселення полабів та їхні перші державні утворення (Петрушевич 1855). А найпізніше була опублікована компаративна славістично-скандинавістична розвідка філологічного і релігієзнавчого спрямувань (Петрушевич 1905б). Полабістичні пошуки дослідника сягнули кульмінації в останні десятиліття ХІХ – перші роки ХХ ст. З цього часу походить найбільше статей, опублікованих у 1885 (доповнений варіант праці 1851 р.)¹, 1886, 1887, 1904 (дві праці) та 1905 рр. Тим самим часом, а саме кінцем 70-х – 80-ми рр., можна датувати й нотатки.

Про зацікавлення А. Петрушевича історією заельбських слов'ян насамперед свідчать його детальні виписки з монографії російського славіста Йозефа Первольфа (1841–1891) «Германизация балтийскихъ словян» (1876) (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 742, п. 64). Книга належить до популярного наприкінці ХІХ ст. напряму досліджень, представники якого розглядали процеси германізації Слов'янського Полаб'я в Середньовіччі. Серед авторів таких праць можна згадати Адольфа Павінського (1871), Франца Вінтера (1865), Карла Плятнера (1877), Вільгельма Онезоре (1911) та інших (Вацеба 2019, арк. 262–263).

Записки, що їх зробив А. Петрушевич, складаються з 33-х аркушів, містять фактографічний матеріал і найважливіші тези Й. Первольфа, зокрема – перелік найбільших полабських племен: ободритів і велетів (лютичів); а крім того – помор'ян, які населяли Слов'янське Помор'я (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 742, п. 64, арк. 1–2). Безпосередньо дослідник не використав ці відомості в жодній із розвідок. Вони лише підтверджують, що А. Петрушевич стежив за появою нової наукової літератури в галузі полабістики. Аналогічним свідченням його наукових зацікавлень є виписки з інформацією про археологічний матеріал, а саме про бронзові предмети, знайдені в околицях м. Мекленбурга (одного з найбільших ободритських поселень) і на о. Рюген (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 736, п. 62, арк. 1).

Отож у нотатках А. Петрушевич зреферував основні відомості з книги Й. Первольфа, а саме найважливіші події та факти з історії регіону від найдавніших часів до ХVІІІ ст. (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 742, п. 64, арк. 2–32). Наприкінці вміщено перелік найвагоміших праць з проблематики, зокрема інформацію про статтю російського вченого Олександра Гільфердінга (1831–1872), опубліковану в «Етнографічному збірнику» 1856 р., працю чеського славіста Йосефа Добровського (1753–1829) та про інші філологічні й історичні розвідки 1863–1864,

¹ Уперше статтю опубліковано у «Віденському віснику» 1851 р. (№№ 106–111) під назвою «Представляет-ли открытый истуканъ, въ руслѣ рѣки Збруча въ восточной Галиціи, божка Святовита или Хорса?» (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 796/2, п. 75, арк. 1). Доповнений варіант розвідки під назвою «О Каменномъ истуканѣ Хорса, Даждьбога, открытого въ руслѣ рѣки Збруча въ 1851 году», як зазначає автор, «для її більшої вагомості в археологічному відношенні» вийшов 1885 р. в «Літературному збірнику» (№ 3) (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 796/2, п. 75, арк. 2).

1871 і 1874 рр. (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 742, п. 64, арк. 33). Зроблені на підставі монографії Й. Первольфа виписки, найімовірніше, походять із другої половини 1870-х рр.

Побіжно А. Петрушевич торкнувся історії полабів у межах загальної статті, присвяченої етно- і політогенезу східних, західних і південних слов'ян (1855). У розвідці дослідник навіть тезу про Червону Русь, Волинь і Поділля як місце походження всіх слов'янських народів, із якого вони згодом розселилися в різних напрямках. Таке міркування дало вченому змогу локалізувати їхню прабатьківщину на теренах Галичини – у районі Карпат (Петрушевич 1855, с. 1).

Крім того, А. Петрушевич погодився з міркуваннями російського історика Миколи Надеждіна (1804–1856) і ствердив, що полаби пройшли шлях із цього початкового регіону в північно-західному напрямку за течією Вісли й осіли в землях між Ельбою і Одрою. Також автор зазначає, що етнонім «венеди» («слов'яни») свого часу дав назву Балтійському морю (1855, с. 3).

Декілька статей А. Петрушевич присвятив релігієзнавству, не в останню чергу – язичницьким віруванням полабських слов'ян. У розвідці «О языческих играхъ въ честь Солнца у словенъ» (опублікованій в «Літературному збірнику» 1887 р.), спираючись на матеріал з 14-ї книги «Діянь данів» («Gesta Danorum») (перша половина XIII ст.) Саксона Граматика (*Saxo Grammaticus*), дослідник, зокрема, проаналізував опис одного з головних руянських богів – Святовита (*Svantoviti*). Увагу вченого привернув зв'язок божества з епіграфікою коня і культом сонця. Історик указав на незаперечну, на його думку, подібність між віруваннями в богів сонця, що побутували серед полабів і давніх греків (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 799, п. 75, арк. 1).

Компаративний підхід також простежується в історико-філологічній розвідці «Было-лы у языческихъ словенъ божество названное Есе?», яка збереглася в одному рукописному (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 877, п. 86) і двох опублікованих варіантах (Петрушевич 1904; Петрушевич 1905а), та в статті (що видно вже із самої її назви) «О древнѣйшихъ изображеніяхъ божества Солнца у скандинавскихъ Нѣмцевъ и у сѣверныхъ Словенъ» (Петрушевич 1905б).

В останній історик провів паралелі між Святовитом і східнослов'янським богом Хорсом, на підставі чого зробив висновок про відсутність у східних слов'ян божества війни. Адже здебільшого, пояснює А. Петрушевич, вони займалися скотарством і землеробством, з чим, власне, пов'язана поширеність серед них культів Велеса й Дажбога (Петрушевич 1905б, с. 135).

Такі ж міркування дослідник виклав у розвідці про бога Есе (*Ese*). Проаналізувавши латиномовну термінологію «Анналів або хронік видатного Королівства Польського» («*Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*») (XV ст.) Яна Длугоша (*Jan Dlugosz*), учений критично оцінив повідомлення про язичницький пантеон слов'ян і заперечив існування в них божества, яке було уособленням війни.

Водночас, на думку А. Петрушевича, вірування у Святовита (бога війни) побутували серед західних (полабських) слов'ян. Вони зображували його на коні й озброєного мечем; трохи подібним до нього на Русі був Хорс, або Дажбог, якого також уявляли вершником. Антоній Петрушевич зазначає, що кам'яне зображення цього божества (ідола) знайшли в р. Збруч. Отже, міфологія полабів цікавила дослідника з огляду на компаративне спрямування його праць (Петрушевич 1905а, с. 2–4).

А от до написання порівняльної розвідки про божества сонця в скандинавів і прибалтійських слов'ян А. Петрушевича, вочевидь, спонукало прочитання публікації данського науковця Софуса Мюллера (*Sophus Müller*)² (1846–1934). Стаття останнього під назвою «Північне [скандинавське. – Н. Р.] зображення сонця на бронзовому вівтарі» (1903) була надрукована в німецькому періодичному виданні «Загальна газета» («*Allgemeine Zeitung*») (Петрушевич 1905б, с. 133), яке в 1882–1929 рр. виходило в Мюнхені. Антоній Петрушевич цитує таку фразу данського вченого: «...односторонній позолочений бронзовий диск і кінь з бронзи» (1905б, с. 133). На його думку, тут ідеться саме про символіку Святовита (Петрушевич 1905б, с. 134).

Знахідка походить із території сучасної Данії (а точніше – північно-західної Зеландії). Софус Мюллер стверджує її беззаперечну давність (походження з доісторичних часів) і приналежність до скандинавської культурної області. Крім того, на основі цих відомостей А. Петрушевич провів паралелі з культурами сонця в Болоньї, Єгипті, Ассирії та Мікенах і ствердив, що в зазначених місцях подібна епіграфіка репрезентувала сонячні божества (Петрушевич 1905б, с. 133).

Ученого зацікавив зв'язок цієї символіки із зображенням коня. На погляд А. Петрушевича, послуговуючись образом цієї благородної тварини, люди осмислювали рух сонця. Тоді в Пів-

² Вочевидь, ідеться про данського археолога, філолога, співробітника Національного музею Данії, який займався вивченням доісторичного періоду в історії скандинавів, етнографічними дослідженнями скандинавських культур.

нічній Європі вже існував культ цього небесного тіла, до того ж, можливо, з частково розвиненими зображеннями богів. Згодом з'являються перші описи божеств у писемних джерелах. Історик зіставив археологічний матеріал із повідомленнями з «Діянй данів» (Петрушевич 1905б, с. 133–134). На його думку, фрагменти хроніки засвідчують, що атрибутом Святовита був кінь білого кольору і що на ньому той воював проти ворогів (Петрушевич 1905б, с. 133–134). Вивчаючи слов'янську міфологію, учений використовував джерела різних типів.

На підставі здійсненого порівняння дослідник зробив такий висновок: «Звідси випливає, що атрибутом божества сонця, не тільки у північних німців, але й у прибалтійських слов'ян так само слугував кінь, який, видається, зображав рух сонця по небосхилі, або, як пише Саксон Граматик, Святовит кінно бився проти своїх ворогів, творить ночі» (Петрушевич 1905б, с. 134–135).

Також у статті А. Петрушевич порівняв данську знахідку зі Збручанським ідолом. На його погляд, знайдена в річці фігура – це Хорс, який частково відповідає Святовиту (1905б, с. 135). Історик стверджує: «...дізнаємося, що германці та слов'яни зображали символами сонця, перші – бронзовий круг з таким же конем, другі – озброєного мечем воїна з конем біля нього» (Петрушевич 1905б, с. 135).

Простежується нагромадження різноманітного матеріалу. Поряд із сюжетами зі скандинавської та слов'янської міфології бачимо епіграфічний матеріал і відомості про Збручанського ідола. Крім того, порівняльний аналіз охоплює не лише вірування скандинавів і прибалтійських слов'ян, а й навіть мешканців Давнього Вавилону (Петрушевич 1905б, с. 135–136).

Отже, А. Петрушевич розглянув історію полабів у декількох релігієзнавчих працях, а на сторінках присвяченої Збручанському ідолу розвідки вкотре повернувся до язичницьких вірувань руян. Учений використав компаративний підхід і порівняв особливості вигляду знайденої в Збруччї фігури з описами Святовита (його ідола в Арконі, розміщеній у центрі Рюгена, столиці руянських племен), які збереглися в «Слов'янській хроніці Гельмольда з Босау» («*Helmoldi presbyteri Rostoviensis cronica Slavorum*») (XII ст.) та «Діяннях данів» (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 796/1, п. 75, арк. 2–3; ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 796/2, п. 75, арк. 3).

На думку А. Петрушевича, «...бовван майже цілком співпадає своїм виглядом з ідолом Святовита прибалтійських слов'ян» (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 796/2, п. 75, арк. 4). Найсуттєвішим доказом на користь цієї версії вчений вважає повідомлення з «Діянй данів» (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 796/2, п. 75, арк. 4). Прикметно, що дослідник послуговується латиномовним виданням твору, опублікованим 1645 р. за редакцією данського історика кінця XVI – першої половини XVII ст. Йогана Стефанія (*Johannes Stephanius*). Додатково зацікавлення А. Петрушевича культом Святовита підтверджує його переклад (виданий у «Літературному збірнику» 1886 р.) розвідки польського дослідника Казимира Беньковського, присвяченої Збручанському ідолу, якого той асоціює з божеством руян (ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, спр. 818, п. 77).

Учений не раз розглядав сюжет про Святовита. Переважно причиною ставали нові публікації на цю тему (як-от праці С. Мюллера, К. Беньковського) або ж археологічні відкриття (наприклад, Збручанського ідола). Язичницькі вірування полабів цікавили його не самі собою, а як матеріал для порівняння з уявленнями східних слов'ян, на що вказують чотири його компаративні розвідки.

Полабістичні дослідження А. Петрушевича свідчать про багатогранність його наукових зацікавлень. Це виразно проявилось в працях і нотатках ученого, у яких він торкається історичних, археологічних, філологічних, етнографічних та релігієзнавчих питань і проблем. У них проаналізовано окремі відомості й сюжети з історії полабських слов'ян, насамперед особливості язичницьких культів, які зіставлено з віруваннями східних слов'ян, скандинавів та інших народів давнього світу, зокрема, греків. Але, на відміну від археології, історії християнства і церкви на Русі та інших тем, полабістика так і не посіла важливого місця в його науковому доробку та лише зрідка трапляється на сторінках слов'янознавчих праць.

Коло читання дослідника було широким, охоплювало найновішу наукову – історичну, археологічну, філологічну літературу. Антоній Петрушевич був знайомий із працями Й. Первольфа, І. Гільфердінга, М. Надєждіна, І. Добровського, К. Беньковського, С. Мюллера та інших тогочасних учених, які репрезентували різні дисципліни. Їхні здобутки вплинули на розвиток славістики (зокрема й полабістики) і на сприйняття галицьким істориком цієї галузі знань.

У розвідках А. Петрушевича, присвячених язичницьким віруванням полабських слов'ян (і не лише в них), помітна його прихильність до історичної компаративістики. Однак порівняльний підхід часто застосовано необережно й невиправдано, а саме зіставлено різноманітний матеріал або віддалені в часі та відмінні одне від одного явища. Це породжує сумніви щодо цінності самих зіставлень.

Дослідження з історії полабських слов'ян несистемні та свідчать швидше про спорадичне зацікавлення темою, ніж про цілеспрямоване її вивчення. Найчастіше інтерес підживлювали археологічні відкриття і поява знакових праць у галузях славістики й полабістики. Водночас зацікавлення історією полабів простежується на різних етапах наукового шляху А. Петрушевича. Час від часу дослідник повертався до цієї проблематики, хоча так і не написав жодної окремої праці на цю тему. Наукові пошуки з історії слов'янського Полаб'я, набагато рідше – Помор'я, становлять лише невелику частину його слов'янознавчих напрацювань.

Антоній Петрушевич аналізував вирвані з ширшого контексту факти та відомості, які з різних причин привертали його увагу. Полабістичні розвідки дослідника не стали повноцінною частиною його наукової спадщини, не підштовхнули вченого до написання спеціальної чи загальної праці, але сам факт їхнього існування свідчить про різнобічність його наукових зацікавлень. Внесок А. Петрушевича в розвиток полабістики порівняно незначний і неоднозначний, а втім, зазначені дослідження становлять невід'ємну частину його славістичної спадщини.

Список джерел та літератури

БУЛИК, Н., 2008, Археологічні осередки Львова (1875–1914): наукові пошуки та польові здобутки, Археологічні дослідження Львівського університету, 11, 209–237.

БУЛИК, Н., 2011, Археологія у науковій спадщині Антона Петрушевича, Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині, 15, 415–428.

БУЛИК, Н., 2012, До питання про наукові контакти львівських археологів у ХІХ – на початку ХХ століття, Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині, 16, 478–503.

БУЛИК, Н., 2014, Львівська археологія ХІХ – початку ХХ століття: дослідники, наукові установи, музеї. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львівський інститут економіки і туризму, 304.

ВАЦЕБА, Р., 2019, Ранні держави дружинного типу у Слов'янському Полаб'ї (кінець VIII – перша третина Х ст.): система влади і її трансформації: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 285.

ГАЛАС, Б., 2010, До портрета А. Петрушевича як лексикографа і громадського діяча, Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць, 14, 34–39.

ГАЛИК, В., 2012, Співробітництво Івана Франка з провідним діячем Ставропігійського інституту Антоном Петрушевичем, Вісник Прикарпатського університету. Серія «Історія», 21, 19–26.

ГРУШЕВСЬКИЙ, М., 1900, Рецензія на: Лингвистическо-исторические исследования о начатках города Львова... А. С. Петрушевич, Записки НТШ, 37, 10–12.

КОЛОСОВСЬКА, О., 1995, Кириличні стародруки з бібліотеки Антона Петрушевича, Проблеми слов'янознавства, 47, 95–98.

КОЛОСОВСЬКА, О., 1998, А. С. Петрушевич – колекціонер і дослідник стародрукованої книги, Книга і преса в контексті культурно-історичного розвитку суспільства, 2, 151–161.

КОЛОСОВСЬКА, О., 2004, Формування славістичної бібліотеки Антона Петрушевича, Проблеми слов'янознавства, 54, 190–201.

КОРОЛЬКО, А., 2000а, Стародавній Галич в історико-краєзнавчих студіях А. Петрушевича, Вісник Прикарпатського університету. Серія «Історія», 3, 159–166.

КОРОЛЬКО, А., 2000б, А. Петрушевич – дослідник буковинської та молдавської старовини, Питання історії України. Збірник наукових статей, 4, 383–386.

КОРОЛЬКО, А., 2002, Громадсько-політична та наукова діяльність Антона Петрушевича: дис. ... канд. іст. наук. Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника. Івано-Франківськ, 200.

КОРОЛЬКО, А., 2014, Культурні пам'ятки Галичини, Буковини й Молдавії в історико-краєзнавчих дослідженнях Антонія Петрушевича, Карпати: людина, етнос, цивілізація, 5, 238–247.

КОРОЛЬКО, А., 2017–2018, Церковна історія Галичини в наукових дослідженнях Антонія Петрушевича, Карпати: людина, етнос, цивілізація, 78, 414–430.

КОРОЛЬКО, А., ГРАБОВЕЦЬКИЙ, В., 2001, Антон Петрушевич – дослідник історії Галичини. Івано-Франківськ: Плай, 76.

КУЦІЙ, І., 2006, Українська науково-історична думка Галичини (1830–1894 рр.): рецепція національної історії. Тернопіль: Джурра, 220.

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаніка. Відділ рукописів (далі – ЛННБУ ВР), ф. 77, оп. 4, spr. 736, п. 62, 94 арк.

ЛННБУ ВР, ф. 77. оп. 4, spr. 742, п. 64, 33 арк.

ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, spr. 790, п. 74, 8 арк.

ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, spr. 796/1–2, п. 75, 18 арк.

ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, spr. 799, п. 75, 6 арк.

ЛННБУ ВР, ф. 77. оп. 4, spr. 818, п. 77, 11 арк.

ЛННБУ ВР, ф. 77. оп. 4, spr. 873, п. 86, 6 арк.

ЛННБУ ВР, ф. 77, оп. 4, spr. 877, п. 86, 2 арк.

МАКСИМЧУК, І., 1967, Нарис історії роду Петрушевичів. Чикаго, 288.

МЕЛЬНИК, Я., 2010, «Без батька, без матері». Антін Петрушевич: Сильветка Івана Франка, Укр. літературознав., 72, 245–260.

ОЛЕНИЧ, Я., 2015а, Галицька історична славістика у 1830–1894 роках: предмет та методологія дослідження, Наукові записки Національного університету «Острозька академія», 24, 136–143.

ОЛЕНИЧ, Я., 2015б, Історико-славістична спадщина українських учених східної Галичини ХІХ ст.: дис. ... канд. іст. наук. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 229.

ПЕТРУШЕВИЧ, А. С., 1855, Словене, ихъ древнія жилища и образование между ними первыхъ словенскихъ государствъ, Семейная библиотека. Ежемѣсячное сочиненіе посвященное исторіи, литературѣ, общеплезнымъ свѣдѣніямъ и дѣламъ народнымъ, 1, 1–11.

ПЕТРУШЕВИЧ, А. С., 1904, «Было-лы у языческихъ словенъ божество названное Есе?», Вѣстникъ «Народного дома», 261(12), 1843–1844.

ПЕТРУШЕВИЧ, А. С., 1905а, «Было-лы у языческихъ словенъ божество названное Есе?», Вѣстникъ «Народного дома», 1, 2–4.

ПЕТРУШЕВИЧ, А. С., 1905б, «О древнѣйшихъ изображеніяхъ божества Солнца у скандинавскихъ Нѣмцевъ и у сѣверныхъ Словенъ», Вѣстникъ «Народного дома», 9, 133–136.

РУДЬ, М., 2020, М. В. Бречкевич (1870–1963) та його внесок у вивчення історії середньовічного Балтійського Помор'я, Етнічна історія народів Європи, 62, 113–121.

СВИСТУНЪ, Ф. И., 1901, Кто большій: г. Михайло Грушевскій или о. А. Петрушевичъ?, Галичанинъ, 216–218.

ТИМІШ, Л., 2005, Наукова спадщина Антона Петрушевича в оцінці Івана Франка, Дрогобицький краєзнавчий збірник, 9, 61–66.

ЧОРНИЙ, В., 1996, Історія української славістики (предмет, напрями та періодизація), Проблеми слов'янознавства, 49, 4–8.

ZAROFF, R., 2003, Study in Socio-political History of the Obodrites, Collegium Medievale, 16, 5–36.

References

BULYK, N., 2008, Arkheolohichni oseredky Lvova (1875–1914): naukovi poshuky ta poliovi zdobutky [Archaeological centers in Lviv (1875–1914): scientific researches and field achievements]. Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu, 11, 209–237. [In Ukrainian].

BULYK, N., 2011, Arkheolohiia u naukovii spadshchyni Antona Petrushevycha [Archaeology at Anton Petrushevych's scientific inheritance]. Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni, 15, 415–428. [In Ukrainian].

BULYK, N., 2012, Do pytannia pro naukovi kontakty lvivskykh arkheolohiv u ХІХ – na pochatku ХХ stolittia [Issue of scientific contacts of archaeologists from L'viv in ХІХ – beginning of ХХ century]. Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni, 16, 478–503. [In Ukrainian].

BULYK, N., 2014, Lvivska arkheolohiia ХІХ – pochatku ХХ stolittia: doslidnyky, naukovi ustanovy, muzei [Lviv archaeology in ХІХ – beginning of ХХ century: researchers, scientific institutions, museums]. Lviv: Instytut ukrajinoznavstva im. I. Krypyakevycha NAN Ukrainy; Lvivskiy instytut ekonomiky i turyzmu, 304. [In Ukrainian].

CHORNII, V., 1996, Istoriia ukraiinskoi slavistyky (predmet, napriamy ta periodyzatsiia) [The History of Ukrainian Slavonic Studies (subjects, trends and periods)]. Problemy slovianoznavstva, 49, 4–8. [In Ukrainian].

HALAS, B., 2010, Do portreta A. Petrushevycha yak leksykohrafa i hromadskoho diiacha [To the image of A. Petrushevych as lexicographer and public figure]. Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva. Zbirnyk naukovykh prats, 14, 34–39. [In Ukrainian].

HALYK, V., 2012, Spivrobotnytstvo Ivana Franka z providnym diiachem Stavropihiiskoho instytutu Antonom Petrushevychem [Relationship of Ivan Franko and leading figure of Stavropihiiskoho institute Anton Petrushevych]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Serii «Istoriia», 21, 19–26. [In Ukrainian].

HRUSHEVSKYI, M., 1900, Retsenziya na: Lihvisticheko-istoricheskie issledovaniya o nachatkakh horoda Lvova... A. S. Petrushevych [Review on: Linguistic and historical studies about the beginnings of city of Lviv... A. S. Petrushevych]. Zapysky NTSh, 37, 10–12. [In Ukrainian].

KOLOSOVSKA, O., 1995, Kyrylychni starodruky z biblioteki Antona Petrushevycha [Cyrilic ancient books from Anton Petrushevych library]. Problemy slovianoznavstva, 47, 95–98. [In Ukrainian].

KOLOSOVSKA, O., 1998, A. S. Petrushevych – kolektsioner i doslidnyk starodrukovanoi knyhy [A. S. Petrushevych – collector and ancient printed book researcher]. Knyha i presa v konteksti kulturno-istorychnoho rozvytku suspilstva, 2, 151–161. [In Ukrainian].

KOLOSOVSKA, O., 2004, Formuvannia slavistychnoi biblioteki Antona Petrushevycha [Slavonic A. Petrushevych library foundation]. Problemy slovianoznavstva, 54, 190–201. [In Ukrainian].

KOROLKO, A., 2000a, Starodavnii Halych v istoryko-kraieznavchykh studiiakh A. Petrushevycha [Ancient Halych in historical and ethnographic studies of A. Petrushevych]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Serii «Istoriia», 3, 159–166. [In Ukrainian].

KOROLKO, A., 2000b, A. Petrushevych – doslidnyk bukovynskoi ta moldavskoi starovyny [A. Petrushevych – scholar of Bukovinian and Moldavian antiquities]. Pytannia istorii Ukrainy. Zbirnyk naukovykh statei, 4, 383–386. [In Ukrainian].

KOROLKO, A., 2002, Hromadsko-politychna ta naukova diialnist Antona Petrushevycha: dys. ... kand. ist. nauk [Social-political and scientific activity of Anton Petrushevych: Dis. for obtaining the degree of cand. of hist. sciences: 07.00.01]. Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni V. Stefanyka. Ivano-Frankivsk, 200. [In Ukrainian].

KOROLKO, A., 2014, Kultovi pamiatky Halychyny, Bukovyny y Moldavii v istoryko-kraieznavchykh doslidzhenniakh Antonii Petrushevycha [The Religious memories of Galicia, Bukovina and Moldova in local history research by Anthony Petrushevych]. Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia, 5, 238–247. [In Ukrainian].

KOROLKO, A., 2017–2018, Tserkovna istoriia Halychyny v naukovykh doslidzhenniakh Antonii Petrushevycha [Church history of Galicia in Antonii Petrushevych's scientific research]. Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia, 78, 414–430. [In Ukrainian].

KOROLKO, A., HRABOVETSKYI, V., 2001, Anton Petrushevych – doslidnyk istorii Halychyny [Anton Petrushevych – scholar of the history of Halychyna]. Ivano-Frankivsk: Plai, 76. [In Ukrainian].

KUTSYI, I., 2006, Ukrainska naukovo-istorychna dumka Halychyny (1830–1894 rr.): retseptsiia natsionalnoi istorii [The Ukrainian scientific historical idea of Galicia (1830-ies – 1894): the reception of the national history]. Ternopil: Dzhura, 220. [In Ukrainian].

Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka. Viddil rukopysiv (next – LNNBU VR), f. 77, op. 4, spr. 736, p. 62, 94 ark. [In Yazychiie].

LNNBU VR, f. 77, op. 4, spr. 742, p. 64, 33 ark. [In Yazychiie].

LNNBU VR, f. 77, op. 4, spr. 790, p. 74, 8 ark. [In Yazychiie].

LNNBU VR, f. 77, op. 4, spr. 796/1–2, p. 75, 18 ark. [In Yazychiie].

LNNBU VR, f. 77, op. 4, spr. 799, p. 75, 6 ark. [In Yazychiie].

LNNBU VR, f. 77, op. 4, spr. 818, p. 77, 11 ark. [In Yazychiie].

LNNBU VR, f. 77, op. 4, spr. 873, p. 86, 6 ark. [In Yazychiie].

LNNBU VR, f. 77, op. 4, spr. 877, p. 86, 2 ark. [In Yazychiie].

MAKSYMCHUK, I., 1967, Narys istorii rodu Petrushevychiv [Sketch of the history of the Petrushevych family]. Chykhoho, 288. [In Ukrainian].

MELNYK, Ya., 2010, «Bez batka, bez materi». Antin Petrushevych: Sylvetka Ivana Franka [«Fatherless and motherless». Antin Petrushevych: an essay by Ivan Franko]. Ukr. literaturozn., 72, 245–260. [In Ukrainian].

OLENYCH, YA., 2015a, Halytska istorychna slavistyka u 1830–1894 rokakh: predmet ta metodolohiia doslidzhennia [Galician historical Slavic studies in 1830–1894 years: subject and methodology of research]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 24, 136–143. [In Ukrainian].

OLENYCH, Ya., 2015b, Istoryko-slavistychna spadshchyna ukrainskykh uchenykh skhidnoi Halychyny XIX st.: dys. ... kand. ist. nauk [Historical Slavistic heritage of Ukrainian scholars of eastern Galiciya in the 19th century: dis. for obtaining the degree of cand. of hist. sciences: 07.00.02]. Ternopil'skyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. Ternopil, 229. [In Ukrainian].

PETRUSHEVYCH, A. S., 1855, Slovene, ikh drevniya zhilishcha i obrazovaniya mezhdru nimi pervykh slovenskikh hosudarstv [Slavs, their ancient places of living and the emergence among them of the first Slavic states]. Semeynaya biblioteka. Yezhemesiachnoe sochinenie posviashchenoe istorii, literature, obshchepoleznym svedeniyam i delam narodnym, 1, 1–11. [In Yazychiie].

PETRUSHEVYCH, A. S., 1904, Bylo-li u yazycheskikh sloven bozhestvo nazvanoe Ese? [Was there among the pagan Slavs a god named Ese?]. Vestnik «Narodnoho doma», 261(12), 1843–1844. [In Yazychiie].

PETRUSHEVYCH, A. S., 1905a, O drevneishykh izobrazheniiakh bozhestva Solntsa u skandinavskikh Nemtsev i u severnykh Sloven [About the most ancient images of sun among the Scandinavians and the northern Slavs]. Vestnik «Narodnoho doma», 9, 133–136. [In Yazychiie].

PETRUSHEVYCH, A. S., 1905b, Bylo-li u yazycheskikh sloven bozhestvo nazvanoe Ese? [Was there among the pagan Slavs a god named Ese?]. Vestnik «Narodnoho doma», 1, 2–4. [In Yazychiie].

RUD, M., 2020, M. V. Brechkevych (1870–1963) ta yoho vnesok u vyvchennia istorii serednovichnoho Baltiiskoho Pomoria [M. Brechkevich (1870–1963) and his contribution to the study of the medieval history of Baltic Pomerania]. Etnichna istoriia narodiv Evropy, 62, 113–121. [In Ukrainian].

SVYSTUN, F. I., 1901, Kto bolshii: h. Mykhailo Hrushevskii ili o. A. Petrushevich? [Who is more significant: mr. Mykhailo Hrushevskii or fr. A. Petrushevich?]. Halychanyn, 216–218. [In Yazychiie].

TYMISH, L., 2005, Naukova spadshchyna Antona Petrushevycha v otsintsi Ivana Franka [Evaluation of Ivan Franko of the scientific legacy of Anton Petrushevych]. Drohobytskyi kraieznavchyi zbirnyk, 9, 61–66. [In Ukrainian].

VATSEBA, R., 2019, Ranni derzhavy druzhynnoho typu u Slovianskomu Polabi (kinets VIII – persha tretyna X st.): systema vldy i yii transformatsii: dys. ... kand. ist. nauk [The early dryht-type states in Slavic Polabya (the late 8th – first third of the 10th century): political system and its transformations: Dys. for obtaining the degree of cand. of hist. sciences]. Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Lviv, 285. [In Ukrainian].

ZAROFF, R., 2003, Study in Socio-political History of the Obodrites. Collegium Mediaevale, 16, 5–36. [In English].

Полабістика як напрям славістичних досліджень Антонія Петрушевича (1821–1913)

Серед українських славістів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. непересічне місце займає А. Петрушевич. Учений здійснив істотний, хоча й неоднозначний за своєю науковою цінністю, внесок у розвиток дисципліни. До його славістичних досліджень, які охоплюють широкий спектр питань і проблем, зокрема, належать розвідки, які більшою чи меншою мірою стосуються минулого полабських слов'ян. У них А. Петрушевич розглянув найдавніший період їхньої історії, язичницькі вірування, матеріальну культуру тощо. Зазначені праці досі не були предметом окремого дослідження. Тож метою статті є історіографічний аналіз наукового доробку А. Петрушевича в царині полабістики, а саме тем, проблем і методів його розвідок та нотаток.

У працях на тему давньої та середньовічної історії полабських слов'ян, відобразилося зацікавлення вченого релігієзнавчою, філологічною, історичною, археологічною та етнографічною проблематикою. Коло читання дослідника було широким, охоплювало найновішу наукову – історичну, археологічну, філологічну літературу. Антоній Петрушевич проаналізував окремі відомості та сюжети з історії полабів, насамперед їхні язичницькі культури, порівняв їх із віруваннями східних слов'ян, скандинавів та інших народів давнього світу. Проте полабістика так і не посіла вагомого місця у його науковому доробку та лише зрідка трапляється на сторінках слов'янознавчих праць.

У розвідках, присвячених язичництву полабських слов'ян, помітна прихильність до компаративістики, однак порівняльний підхід застосовано необережно й невиправдано, адже зіставлено вкрай різномірний матеріал або вельми віддалені в часі та відмінні одне від одного явища. Дослідження з історії полабських слов'ян несистемні та свідчать швидше про спорадичне зацікавлення темою. Утім, не можна стверджувати, що зацікавлення нею було випадковим, адже воно простежується на різних етапах наукового шляху вченого. Антоній

Петрушевич так і не написав жодної окремої праці з історії полабських слов'ян, та, попри це, полабістичні дослідження становлять невід'ємну частину його славістичної спадщини.

Ключові слова: полабські слов'яни, історіографія, Антоній Петрушевич, компаративістика.

Nazar Rizun, M. A. in History, M. A. in Cultural Studies, Manuscript Department, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv.

Назар Різун, магістр історії, магістр культурології, відділ рукописів, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2878-2652>

Received: 28.12.2021

Advance Access Published: March, 2022